

Andishe.e-Taqrib.44	اندیشه تقریب
Vol. 18, No. 1, Spring 2023	سال هجدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۲، پیاپی ۴۴
P. 98-108	ص ۹۸-۱۰۸

راهبردها و راهکارهای صلح عادلانه و جلوگیری از جنگ بین کشورهای اسلامی از منظر قرآن و سنت با تأکید بر اصولی همچون عقلانیت، مقاصد شریعت و مصلحت

محمود ویسی^۱

چکیده

صلح و امنیت از دغدغه‌های همیشگی بشر بوده و انسان همت خویش را در مسیر دستیابی به این آرمان به کار گرفته است؛ تاریخ بشر گواه آن است جنگ و ستیز همواره در میان آدمیان وجود داشته و انسانها در رسیدن به صلح، توفیق چندانی نداشته‌اند. صلح در اسلام به‌خاطر مبانی مبتنی بر وحی، مقاصد شریعت و مصلحت و عقلانیت از ویژگی‌هایی برخوردار است که نظیر آن در هیچ مکتبی یافت نمی‌شود. توجه به نظریه‌پردازی صلح از این جهت ضرورت دارد که عدم درک صحیح آن و بی‌توجهی به ابعاد صلح در اسلام، موجب حجمه‌ها و طرح شبهاتی از سوی جهان غرب شده است و دین خاتم را آیین خشونت و شمشیر معرفی کرده‌اند. این مقاله به این پرسش اساسی پاسخ می‌دهد که چه راهبردها و راهکارهای کلانی در آموزهای اسلام تبیین شده است که بر اساس آن بتوان به صلح و آرامش پایدار و جلوگیری از بروز جنگ میان کشورهای اسلامی دست یافت.

واژگان کلیدی: صلح، راهبرد، سلم، جنگ، عقلانیت، مقاصد شریعت، مصلحت.

۱. استادیار دانشگاه مذاهب اسلامی.

مقدمه

تاریخ زندگی بشر همواره صحنه نزاع و جنگ‌های خونین بوده است و این سبب وقوع خسارات جانی، مالی و روانی بسیاری شده است. برقراری صلح و رفع نزاع، همواره دغدغه اندیشمندان و دلسوزان جامعه بوده که ارائه نظریات متعددی را رقم زده است. امروزه در رویکرد غربی نظریات گوناگونی برای برقراری صلح، از جمله نظریه صلح پایدار امانوئل کانت ارائه شده است؛ اما ایده‌های صلح مدار ارائه شده، پیش از آنکه پوششی برای تأمین آرامش و امنیت تمامی جوامع باشد، در خدمت قدرت یا گروه خاصی قرار گرفته است. صلحی که برخی سردمداران اندیشه و برخی مدعیان صلح از آن سخن به میان می‌آورند، تصویری ناقص از صلحی ناپایدار است که نمی‌تواند سعادت بشریت را تأمین نماید. براین اساس گاه جنگ‌هایی تقدیس و توجیه می‌شود و کشتارها، غارت‌ها و هجمه‌هایی مشروع دانسته می‌شود؛ اما دین اسلام با تکیه بر آموزه‌های کتاب و سنت رهنمودهای مهم و حیاتی را در قالب راهبردها و راهکارهایی برای تحقق صلح و رفع جنگ و نزاع در جوامع بشری ارائه می‌دهد که با پیروی از آن‌ها که سازگار با عقلانیت و مقاصد شریعت و مصالح جامعه جهانی است می‌توان در پرتو عمل به آن‌ها صلحی را که در خدمت آسایش و رفاه همه جامعه بشری باشد، مدیریت نمود.

تبیین مفاهیم

برای تبیین بهتر این مقوله لازم است واژه صلح و راهبرد و راهکار تعریف گردد تا تصویر روشنی از بحث قابل ارائه باشد.

مفهوم صلح

برای مفهوم صلح تعاریف متعددی در کتب و فرهنگ‌نامه‌های سیاسی آمده است. این تعاریف عمدتاً اشاره به حالتی طبیعی، عادی و بدون جنگ دارد: «صلح حالت آرامش داخلی در یک کشور و روابط عادی با کشورهای دیگر و رفع و نبود جنگ و نزاع است». بنابراین حالت نه جنگ و نه صلح را نمی‌توان صلح نامید. صلح در عرف سیاسی به حالت عدم مخاصمه بین کشورها هم اطلاق می‌شود. کشورهایی که در حال جنگ هستند. صلح در حالی تحقق می‌یابد که میان آن‌ها پیمان صلح به امضا برسد. در اسلام مفهوم صلح دارای دو

معناست: یک آشتی و مسالمت و سازش و سازگاری است. هم‌چنین کلمه صلاح که به معنای رفتار مطابق با عدالت، انصاف، شایسته و به‌دوراز هرگونه فساد است، و نیز واژه اصلاح به معنای سامان‌بخشیدن به امور است.

خداوند در قرآن می‌فرماید: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ﴾ (انفال: ۱) تقوای خداوند پیشه کنید و روابط میانان را سامان ببخشید. معنای دیگر صلح در قرآن «سلم» است که به معنی آشتی و صلحی است که در مقابل جنگ باشد (اصفهانی، راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۴۲۳).

هم‌چنین آمده است ای کسانی که ایمان آورده‌اید همگی به صلح و سلم درآیید. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلْمِ كَآفَّةً﴾ (بقره (۲): ۲۰۸) در قرآن کریم ۱۴۰ بار واژه صلح و مشتقاتش آمده است و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است اگرچه گستره معنایی سلم بیشتر است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۴۰).

در یک دسته‌بندی کلی می‌توان گفت که صلح در سه معنا به کار می‌رود: معنای لغوی که به معنای دوستی، آشتی و سازش؛ معنای حقوقی که پایان‌یافتن ناسازگاری و نزاع بین دو یا چند نفر است؛ و معنای سیاسی آن که پایان اختلاف و جنگ بین دو کشور است. هم‌چنین همزیستی مسالمت‌آمیز میان کشورها را نیز صلح نامیده‌اند.

مفهوم راهبرد

تاریخچه برنامه‌ریزی راهبردی یا استراتژی راهبرد به امور نظامی مربوط می‌شود. این واژه کاربردهای مختلفی در علوم دارد. در فضای رقابت‌های نظامی؛ استراتژی یا راهبرد بروز و توسعه پیدا کرد، به‌گونه‌ای که فرهنگ لغات وبستر راهبرد را: علم و هنر به‌کارگیری نیروی بازوی جنگجو برای محافظت و نجات امکانات در یک جنگ تعریف می‌کند. (کینز، ۱۳۷۹، ص ۲۹).

با وقوع انقلاب صنعتی و رشد روزافزون علوم مختلف و توسعه کشورها، راهبرد وارد علوم مدیریتی گردید و متعاقب آن در سایر عرصه‌های علمی نیز به کار گرفته شد. امروزه مفهوم راهبرد در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی کاربرد متداولی دارد و به لحاظ گستردگی و کاربرد مؤثر آن در حوزه‌های مختلف علمی، مورد توجه و استقبال اندیشمندان و پژوهشگران قرار گرفته است. انجمن مطالعات عالی نظامی وابسته به پنتاگون استراتژی را این‌گونه تعریف می‌کند: استراتژی علم و فن توسعه و کاربرد قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت به هنگام صلح و

جنگ و به‌منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال پیروزی و تقلیل احتمال شکست است. (فارسی، ۱۳۶۳ ش، ص ۱۹۸)

در علم مدیریت، راهبرد به معنای الگویی از تصمیم‌گیری است که اهداف، مقاصد و جهت‌گیری‌های سازمان را بیان می‌دارد. راهبردها، دارای برنامه‌های کلی، جامع و پایداری هستند که برنامه‌های خردتر سازمان را در برمی‌گیرند و فعالیت سازمان، تعیین اهداف بلندمدت، شناسایی عوامل تهدیدکننده و یا فرصت دهنده سازمان را شامل می‌شوند. استراتژی عبارت است از الگو یا طرحی که هدف‌ها، سیاست‌ها و زنجیره‌های عملیاتی یک سازمان را در قالب یک کل به‌هم پیوسته با یکدیگر ترکیب می‌کند. (کوئین، ۱۳۷۳ ش، ص ۵)

بنابراین راهبرد یک برنامه کلی و جامع برای دستیابی به اهداف بلندمدت است و زمینه مناسب را برای تحقق اهداف متعالی فراهم می‌سازد و می‌تواند؛ مانند یک طرح یا الگوی کارآمد و اثربخش باتکیه بر نگرش بنیادین و همه‌جانبه، تصمیم‌گیران و فعالان در محیط موردنظر را از تشویش و اضطراب در انتخاب یا تداوم مسیر نجات دهد و آن‌ها را نسبت به رسیدن به آرمان‌های خویش مطمئن سازد و تصویری روشن و جامع از اهداف را ارائه و در دست‌یابی به راهی که موجب رشد و کمال است، رهروان را یاری نماید.

دین اسلام برنامه زندگی انسان‌هاست که برای تمام عرصه‌های حیات بشر و همه زمان‌ها دستورالعمل دارد. این نظام‌نامه زندگی که توسط آخرین پیامبر الهی و با کتاب آسمانی قرآن به بشر ابلاغ شده است، مملو از راهبردهای دقیقی است که تصویر جامع و روشنی از جنبه‌های گوناگون زندگی بشر را تبیین می‌کند. این کتاب آسمانی از راهبردهای خودسازی در عرصه‌های فردی گرفته تا استراتژی در سایر حوزه‌های اجتماعی از قبیل حکومت و ارتباط با سایر ملل و حکومت‌های دیگر را در بر دارد. راهبردهای قرآن کریم، مسیر رسیدن به کمال انسانی را با عنایت به سرشت انسان و با تناسب صحیح و کاملی از توانایی انسان، هدف از خلقت او، راه، ترسیم نموده و ضمن بیان نقاط ضعف و کاستی‌ها، اولویت‌های مهم را به پیروانش در مسیر دست‌یابی به هدف ارائه می‌نماید. آیات متعددی نیز در خصوص تعامل مسلمانان با دیگر جوامع وجود دارد که با بیان راهبردهایی حکومت اسلامی را قادر می‌سازد تا مسیری مطمئن در هدایت امکانات جامعه ایجاد نموده و تصمیماتی اتخاذ نماید که موجب حرکت جوامع مسلمان به سمت کمال گردد.

راهبردها و راهکارهای صلح از منظر قرآن

صلح از جمله موضوعاتی است که در آیات مختلف قرآن کریم بدان اشاره شده است، اما نمی‌توان بدون روشی خاص و بی‌توجه به ارتباط آیات با یکدیگر به درک عمیقی از مفهوم صلح رسید و تحلیلی جدید که مبتنی بر واقعیات روز باشد و به حل مسئله کمک کند، ارائه داد. مقاله ابتدا به بررسی آیات مختلف درباره زندگی اجتماعی انسان می‌پردازد و در درک عمیق و فهم پیام‌های آن می‌کوشد.

قرآن کریم در یک فراخوان عمومی، جامعه ایمانی را به صلح و سلم و دارالسلام دعوت می‌کند. در واقع اسلام با ایجاد وحدت در هدف و بنیان‌های فکری و ارزشی انسان‌ها، در عین احترام گذاشتن بر اختلاف سلیقه‌ها و توجه به تکثر امیال و شرایط، همه ملت‌ها را یک‌پارچه می‌کند و جوامع مختلف و انسان‌های گوناگون را در تنظیم روابط خود با یکدیگر به سوی مقصدی واحد رهنمون می‌سازد. براین اساس استراتژی اسلام در جهت برپایی صلح واقع‌گرایانه در جامعه، اصل «پذیرش کثرت در عین وحدت» است، چراکه با وجود اختلافات نژادی و حتی اعتقادی، می‌توان بر اصولی چون اصل همزیستی مسالمت‌آمیز، اصل حفظ حرمت و کرامت انسان، اصل عدم تجاوز، اصل حفظ محیط‌زیست بر اساس سلم، صلح و پرهیز از خشونت و تعارض روابط بین‌فردی و جمعی را تنظیم نمود. مهم‌ترین شاخصه‌های این ارتباط طاعت و تسلیم و حب الهی است (غافر(۴۰): ۶۶، انعام(۶): ۵۷، نساء(۴): ۱۲۵ و ۱۳ - ۱۴ / مائده(۵): ۹۲ و ...). چراکه از یک سو کرامت انسانی ایجاب می‌کند که انسان تسلیم سیاست هم‌نوع خود نباشد و از سوی دیگر، انسان محدود هیچ‌گاه نمی‌تواند به همه جوانب مادی و معنوی افراد جامعه احاطه یابد تا بتواند با آگاهی، دستورالعمل‌هایی را که متناسب با صلح و سلم در جامعه ارائه نماید. گوناگونی اقوال و تعارض‌های گسترده در دستورالعمل‌های بشری در جهان امروز، بهترین گواه این محدودیت انسانی است. از دیگر سو مبنای تسلیم دینی محبت خداوند کریم است. از دیدگاه اسلام، انسان به‌عنوان اشرف مخلوقات و برگزیده الهی در زمین، حامل کرامت و شایستگی است.

هر چه انسان بهتر و بیشتر خود و توانایی‌های خود را بشناسد، بهتر و مؤثرتر و قوی‌تر در زندگی فردی و اجتماعی عمل می‌کند، زیرا در چنین حالتی انسان می‌تواند باتکیه بر اخلاق؛ ماهیت خود را به خیرخواهی و صلح‌طلبی نزدیک نماید. انسان در این دیدگاه نه چون انسان اومانیسیم دارای اصالت فردی و سودانگاری است و نه مانند انسان نهیلیسم بی‌هدف و بی‌هویت روزگار می‌گذراند.

اسلام در کتاب آسمانی خودش ترسیم کاملی از محورها و ابعاد محوری انسان ارائه نموده و خودشناسی را یکی از طرق معرفت الهی می‌داند. (محدث عاملی، ۱۳۸۰ش، ص ۲۳۴).

براین اساس انسان با شناخت خویش به‌عنوان خلیفه الله طبیعتش را به خیر و رویکردش را به سلم و صلح اصلاح می‌کند. همچنین تنظیم تعامل با دیگران از کارویژه‌های محوری دین است. در این رویکرد انسان مدنی الطبع است و اجتماعی زندگی کردن جزء شاخصه‌های درونی و فطری او است. انسان با امیال و خواسته‌های نامحدود خود که تراحم، کشمکش و مطالبه منافع شخصی را به دنبال دارد و اگر قوانینی برگرفته از قانون الهی در جهت تنظیم روابط خود با دیگران نداشته باشد، ناگزیر در محدوده تراحم‌ها و کشمکش‌ها قرار می‌گیرد. زیرا تجربه بشری نشان داده است که قوانین وضع شده به دست بشر نتوانسته است، توافقی اجماعی با لحاظ نمودن منافع همه کشورها را ایجاد کند. جامعه با نظام دولتی؛ که دولت‌ها دارند به‌تنهایی نمی‌تواند منافع همه آن‌ها را به طور کامل تأمین نماید، زیرا جایگزینی هرروزه این قانون‌ها و تعارض روزافزون آنها، حاکی از عدم کارآمدی‌شان در تنظیم روابط فردی و اجتماعی انسان‌هاست. چرا که مبانی نظری صلح‌طلبی بر فطرت انسانی استوار است و اسلام در مقام اجرا، مکانیسم‌ها و راهکارهای سازنده‌ای را در حفظ صلح و توسعه آن باتکیه بر ایمان و عقیده صحیح و مقاصد شریعت و عقلانیت ارائه می‌نماید. پس از آن به رفع تنش‌های درون اجتماعی و سپس تنش‌های برون اجتماعی بر مبنای رفتار صلح‌آمیز و بر اساس عدالت می‌پردازد و امنیت و آرامش را برای جهان به ارمغان می‌آورد.

اصول راهبردی صلح‌طلبی اسلام با استناد به آموزه‌های قرآنی

مبارزه با فساد در جامعه گویای این امر است که از دیدگاه دین و حاکمان دینی، اگر کشوری از یک نظام سیاسی سالم، پیشرفته و قوی و روابط سامان‌یافته درونی برخوردار نباشد، نه تنها در مجموعه نظام بین‌الملل نمی‌تواند مؤثر باشد، بلکه در داخل نیز قادر به پیمودن راه رشد و صلاح و اصلاح نمی‌باشد. از نظر قرآن برخی از محورهای اساسی اصلاح نظام درونی جامعه اسلامی در جهت ایجاد صلح و امنیت و رشد و تکامل افراد جامعه و همبستگی بر اساس امت واحده عبارت‌اند از: مسلمانان «امتی یگانه» به شمار می‌آیند و گروهی هستند که اعضای آن به‌وسیله بنیان‌های فکری، اخلاقی و اعتقاد دینی به یک‌دیگر وابسته‌اند. امت گروه واحدی به شمار می‌آید و اسلام با وضع مجموعه‌ای از قوانین و تکالیف فردی و جمعی، پیوند مستمر و ناگسستنی میان امت اسلامی برقرار کرده است؛ این پیوند در

عالی‌ترین شکل آن یعنی پیوستگی اجتماع بر اساس اعتقادات، ارزش‌ها و باورهای دینی و محوریت حاکمیت خدا در تمامی عرصه‌های زندگی، ترسیم شده است و این وحدت و یکپارچگی امت و روح همبستگی آنان؛ نقش مؤثری در استقرار آسایش و امنیت اجتماع و دفع مفسده‌جویان و آشوب‌طلبان دارد. اصول کلی حاکم بر امت و جامعه اسلامی در نظام‌نامه اداری از سوی رسول خدا ترسیم شده و امت را به‌عنوان یک مجموعه واحد، پشتیبان یک‌دیگر می‌داند. (الصالحی الشامی، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۳۸۲) و کسانی را که نسبت به امور امت اسلامی اهتمامی ندارند، را از اسلام خارج می‌داند. این حکم الهی بر وحدت و یگانگی عمومی امت اسلام تأکید عملی دارد و گسترش حسن ظن به خداوند و اعتماد و اطمینان افراد به یک‌دیگر را اساس ارتباط و تعامل مشترک در جامعه قرار داده و از ظن و گمان سوء بر حذر داشته است. (حجرات (۴۹): ۱۴).

اگر مبنای تعامل افراد بر اساس اطمینان و گمان نیکو استوار نگردد، افراد با کوچک‌ترین ظن و گمان سوء، علیه یک‌دیگر به مقابله می‌ایستند و آرامش و صلح و سلامت جامعه با مشکل جدی مواجه می‌شود. پیامبر در بیان ارزشمند خود که حاکی از غایت دوری‌گزیدن از سوءظن است، به توجیه و عذرتراشی نسبت به خطای دیگران فرمان می‌دهد. (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷۲، ص ۱۹۶ و ۱۹۸)

آموزه‌های قرآنی؛ رفع اختلاف میان مسلمانان و برقراری صلح را نشانه ایمان و هم‌تراز اطاعت از خدا و رسول می‌دانند (انفال: ۱) (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹، ص ۴).

عدم تمرکز ثروت و رفع اختلاف‌های فاحش و غیرعادلانه در نظام اقتصادی از اهداف والای تعالیم اسلامی است، به طوری که طبق آیه ۲۸ سوره حشر توزیع ثروت و در نتیجه توازن اقتصادی از اهداف مهم اقتصاد اسلامی است. برقراری عدالت اقتصادی و مبارزه با مفاسد مالی از دیگر مکانیسم‌ها و راهکارهای اجرایی رسیدن به صلح و آرامش در جوامع است. در جامعه‌ای که اختلاف فاحش طبقاتی حاکم باشد، سخن‌گفتن از اخوت و همدلی و اتحاد بیهوده است، چرا که فقر عامل مؤثری در بروز جنایات بوده و زمینه شورش و ناامنی را فراهم می‌آورد.

بنابراین حفظ آرامش و ثبات داخلی و اصلاحات درونی نظام اسلامی برای برقراری صلح و امنیت در اولویت قرار دارد و تأکید نصوص دینی به جهت‌دهی اخلاق و رفتار بر محور اصول الهی، گویای اهتمام اسلام به برقراری صلح و ثبات بر اصلاح درونی افراد جامعه است.

همچنین یکی از مقاصد ضروری شریعت حفظ مال و توزیع عادلانه آن با در نظر گرفتن مصالح

جامعه اسلامی است. باتوجه به جامعیت اسلام چه اصول و سیاست‌هایی در برنامه راهبردی اسلام برای حفظ و بسط صلح در عرصه بین‌الملل ارائه شده است. از نظر قرآن مهم‌ترین اصل از جهت راهبردی، همزیستی مسالمت‌آمیز است که در ادامه مقاله، به این موضوع می‌پردازیم.

همزیستی مسالمت‌آمیز از نظر قرآن

صلح و همزیستی؛ راهبردی مهم جهت حرکت اجتماع به سوی رشد و کمال تلقی می‌شود، زیرا مهم‌ترین هدف ارسال استقرار عدالت اجتماعی بوده است که صلح و امنیت و آرامش اجتماعی را با خود به همراه آورد. پیامبر گسترش اندیشه توحیدی و تقویت جبهه اسلام را هدف قرار داده و علاوه بر بخشش و کمک‌های مالی بلاعوض، فردی چون ابوسفیان را که تا روز فتح مکه دشمن سرسخت ایشان بود، مسئول جمع‌آوری زکات کردند و یا حاکم دست‌نشانده خسرو پرویز در یمن به شرط اسلام آوردن، بر حکومت یمن ابقا نمود. همچنین برای رفع تنش میان جبهه اسلام و کفر، در حدیبیه اعلام فرمود: اگر امروز قریش از من چیزی بخواهند که موجب تحکیم روابط خویشاوندی و صلح‌آمیز شود، من آن را خواهم داد و راه آشتی و مسالمت را پیش خواهم گرفت.

در نامه ۵۳ نهج البلاغه آمده است: اگر میان تو و دشمنت پیمانی بسته شد و یا تعهد کردی که به وی پناه بدهی، جامه وفای به عهد خویش بپوشان و تعهدات خویش را محترم بشمار و جان خود را سپر تعهدات خویش قرار بده، زیرا هیچ یک از فرائض الهی نیست که همچون وفای به عهد و پیمان، مورد اتفاق جهانیان باشد. در این راستا، اسلام از یک سو با وضع دستورالعمل‌های اخلاقی و انسانی می‌کوشد تا ریشه‌های تعارض و خصومت را قطع کند و از سوی دیگر، شیوه‌های مناسبی جهت حل منازعات ارائه می‌نماید. مبنای سیاست خارجی اسلام در برخورد با اختلافات، عدم توسل به خشونت با امکان دست‌یابی به راه‌های مسالمت‌آمیز است، چرا که صلح‌گرایی هدفمند، از نظر اسلام ارزش است و تمام تلاش در جهت برقراری صلح باید به کار گرفته شود. قرآن کریم سلطه‌جویی بر صلح‌طلبان را روا نداشته است، درحالی‌که تلاش قدرت‌های گوناگون برای تعریف نظم مناسب جهانی، حکایت از آن دارد که آنان به شدت ایدئولوژیک بوده و «نظمی ایدئولوژیک» را برای آینده جهان در دستور کار خود دارند. با عنایت به الگوهای پیشنهادی اندیشه‌ورزان غربی، نظیر ایده فرانسیس فوکویاما، (وال دو بنوا، ۱۳۷۰، ص ۱۴) و ساموئل هانتینگتون می‌توان چنین نتیجه گرفت که نظم جهانی تحت تأثیر شدید گرایش‌های ایدئولوژیک مختلف است و به یک معنا، نظام

بین‌الملل متناسب با ایدئولوژی‌هایی که بتواند از این منازعه سرافراز بیرون آید، تعریف شده؛ مانند الگوی مطلوب اسلام برای حکومت جهانی، بیش از هر الگویی جهان‌شمول است و برای حاکمیت جهانی پایه‌ریزی شده است و از معایب و کاستی‌ها پیراسته است.

اسلام برای نخستین بار در تاریخ بشر، چارچوب و نظریه جهان‌شمولی را پایه‌ریزی نمود که حاکمیت قانون، حق، صلح و ثبات و امنیت، دست‌آورد عملی آن است. جهان‌شمولی اسلام از دو جهت بی‌نظیر است: نخست این‌که جهان‌شمولی اسلامی از جنبه نظری، مکتبی و تئوریک زاینده یک جهان‌بینی دقیق و منظم الهی است و عدالت‌محوری و صلح‌مداری ارکان اصلی آن در راستای رسیدن به تکامل و سعادت بشر است. درحالی‌که نظریه‌پردازان بشری، نه تنها کاروان تمدن بشری را از حرکت به سوی قله‌های رفیع انسانیت و کمال و سعادت بازداشته‌اند، بلکه جهان را به وضعی رسانده‌اند که امروز کمتر ملتی در جهان احساس رضایت، امنیت و آرامش می‌کند. اسلام تنها مکتبی است که با فکری فراگیر و منسجم به تمامی ابعاد فردی و اجتماعی و دنیوی خود نظر دارد و پیوند استواری میان ارکان مختلف حیات بشری برقرار نموده است.

اسلام در تبیین نحوه تعامل افراد و انسان‌ها، صلح و ثبات را محور قرار داده و ضمن دعوت پیروان خود به آرامش و سلم، می‌کوشد تا با واقع‌گرایی و همه‌جانبه‌نگری، راهکارها و دستورالعمل‌های مؤثری در بسط صلح و امنیت ارائه نماید. محور قراردادن فکر صلح و پرهیز از هرگونه اندیشه ناصواب، قول صلح و پرهیز از هرگونه لغزش‌های کلامی برهم‌زننده صلح و آرامش، و عمل صالح و پرهیز از ناهنجاری‌های رفتاری در تعاملات داخلی و بیرونی؛ از جمله اصول راهبردی و راه کارهای مهم و مؤثر قرآنی است. آنچه در نهایت برای رسیدن به صلح پایدار، محور و کانون توجه اسلام است جهانی‌سازی در پرتو اصول و آموزه‌های دین متعالی و مقاصد و مصالح شریعت مبتنی بر عقلانیت و خرد جمعی است.

نتیجه‌گیری

باتوجه به آنچه گفته آمد می‌توان دریافت که راهبردهای اسلام برای رسیدن به صلح پایدار و همه‌جانبه با رویکرد مقاصدی مبتنی بر خرد جمعی و مصالح بشری به تطبیق و تحقق نزدیک‌تر و قابل دست‌یابی است. با پیروی از استراتژی‌ها و راهکارهای عملی قرآن و سنت برای ایجاد صلح و توسعه فضای گفت‌وگو میان تمدن‌ها و دگرپذیری اقوام و مذاهب و اتحاد آنها، رسیدن به این هدف دور از انتظار نیست.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، (بی تا)، لسان العرب، تهران، بیروت، دار صادر.
۳. اسلام و حقوق بشر، ترجمه محسن مؤیدی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۴. آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۳۶۶ش)، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر تندر.
۵. باقری کبوق، علی، (بی تا)، کلیات و مبانی جنگ و استراتژی، تهران، مرکز نشر بین الملل.
۶. ترمذی، محمد بن عیسی بن سوره، الجامع الصحیح (سنن ترمذی)، (۱۳۷۲ش)، بیروت، دارالمعرفه.
۷. تصنیف غررالحکم ودرر الکلم، (بی تا)، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۸. حمید الله الحیدر آبادی الهندی، محمد، (۱۴۰۷ق)، مجموعه الوثائق السیاسیه فی العهد النبوی و الخلافة الراشده، بیروت، دار النفائس.
۹. خضرابی، رضا و دیگران، (۱۳۸۲ش)، فراهانی از تاریخ پیامبر اسلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۰. دولت رسول خدا، (بی تا)، ترجمه هادی انصاری، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
۱۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (بی تا)، المفردات فی غریب القرآن، (بی نا).
۱۲. سبحانی، جعفر، (۱۳۷۱ش)، معالم الحکومة الاسلامیه، دراسة موسعی عن صیغه الحکومة الاسلامیه و ارکانها و خصائصها و برامجها، بیروت، دارالاضواء.
۱۳. صدر، محمد باقر، (۱۳۶۷ش)، نهضت و انقلاب مهدی، ترجمه سید مهدی آیت الهی، قم، انتشارات جهان آرا.
- صدر، محمد باقر، (بی تا)، بررسی برخی از شیوه های تعمیق بینش سیاسی، قم، بوستان کتاب، کنگره شیخ مفید مطبوعاتی عطایی.
۱۴. طباطبائی، محمد حسین، (۱۴۱۷ق)، تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم.
۱۵. طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۷ش)، مجمع البحرین، تحقیق: سیداحمد حسینی، تهران، کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم.

١٦. طلوعی، محمود، (١٣٧٧ش)، فرهنگ جامع سیاسی، تهران، نشر علم.
١٧. عبدالله بن عمر، بیضاوی، (١٤١٨ق)، أنوار التنزیل و أسرار التأویل، تحقیق: محمد عبدالرحمن
١٨. عماره، محمد، (١٩٩٦م)، الاسلام و الحروب بیروت، دارالنهضة الحدیثه.
١٩. عماره، محمد، (بی تا)، نظرات فی الفكر السیاسی السلام، بیروت، دارالصفوة.
٢٠. عمید زنجانی، عباسعلی، (١٣٦٧ش)، فقه سیاسی، تهران، انتشارات امیرکبیر اندیشه سیاسی.
٢١. فارسی، جلال الدین، (١٣٦٣ش)، بنیاد فلسفه سیاسی، (بی تا).
٢٢. فراهیدی، خلیل بن احمد، (١٤١٠ق)، کتاب العین، قم، انتشارات هجرت، چاپ دوم، دارالصفوة
٢٣. کینز، تام و دیگران (١٣٧٩ش)، طرح ریزی واحدهای صنعتی، ترجمه رضا زنجیرانی فراهانی، تهران، انتشارات ترمه.
٢٤. مجلسی، محمدباقر، (١٤٠٤ق)، بحار الانوار، بیروت، مؤسسة الوفاء.
٢٥. محمد، قاسم، (بی تا)، خصائص الدعوة الاسلامیة، اردن، مكتبة المنار.
٢٦. مراد، مصطفی، (١٤٢٦ق/٢٠٠٥م)، سیرة الرسول، قاهره، دارالفجر للتراث.
٢٧. مصطفوی، حسن، (١٣٧٥ش/١٤١٧ق)، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران، سازمان چاپ و انتشارات.